

Ondertussen ziet Pieterman een meer aardse oplossing van het raadsel over het hoofd. Een factor van niet te onderschatten betekenis bij het verzet tegen de rechtspraak in administratieve zaken door de burgerlijke rechter, vormde de Raad van State. De Raad van State hield immers krachtig vast aan zijn dubbelfunctie als wetgevingsadviseur en hoogste rechtscollege in administratieve zaken. Het is een belangrijke omissie dat de auteur blijkens zijn literatuuropgave niet de bijdrage van J. van der Hoeven over de reactie van de Raad op de regeringsvoorstellen (*Gedenkboek Raad van State 450 jaar, 237-260*) heeft geraadpleegd.

Het boek is, mede gelet op de aard van de materie, helder en concies geschreven en voorzien van goedgekozen citaten. Het bevat niet alleen een afzonderlijk chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen maar ook een lijst met biografieën van de belangrijkste deelnemers aan de politieke en juridische discussie. In een appendix wordt aangeduid hoe stabiel zowel de kosten als de sociale samenstelling van de rechterlijke macht in de negentiende eeuw bleven bij alle debatten over de staatsrechtelijke rol van de magistratuur. Het geheel wordt afgesloten met indices op persoonsnamen en zaken.

L. van Poelgeest

A. Maddison, G. Prince, ed., *Economic growth in Indonesia, 1820-1940* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXXXVII; Dordrecht/Providence: Foris publications, 1989, ix + 293 blz., f40,-, ISBN 90 6765 450 7).

Deze bundel is de neerslag van een al in 1984 te Groningen gehouden conferentie. Zij droeg destijds de titel 'Economic growth and social change in Indonesia 1820-1940'. Voor publikatie selecteerden de editors tien van de vijftien ingeleverde papers. Gezien de titel van de bundel, *Economic growth*, heeft het sociale element blijkbaar minder de nadruk gekregen.

Volgens Gé Prince, de schrijver van de 'Introduction', beoogt men met deze publikatie een bijdrage te leveren aan de kwantitatieve economische geschiedschrijving van Indonesië. In die opzet is men geslaagd. Het resultaat is een interessante verzameling papers, die veel nieuwe gezichtspunten oplevert. Dit is in de eerste plaats te danken aan het perspectief van de lange termijn en in de tweede plaats aan het feit dat het comparatieve element een ruime rol is toebedeeld. De lange termijn betreft de periode 1820-1940, een begrenzing waar sommige auteurs zelfs nog overheen gaan. Het comparatieve element betreft de vergelijking met andere koloniale gebieden in Azië, met name India, Maleisië en Thailand. De bundel is mede daarom zo interessant, omdat er onder de auteurs een aantal zijn, die niet terugschrikken voor gewaagde conclusies. Dit verschijnsel komt men vooral tegen bij diegenen, die een macro-economische bril op hebben, kortom bij hen die niet te veel door de kennis van het detail worden gehinderd.

In de bijdragen is duidelijk de invloed merkbaar van moderne inzichten ten aanzien van de economische geschiedschrijving. De 'serialisten' zijn ruim vertegenwoordigd, niet in de laatste plaats omdat bijna alle auteurs zwaar leunen op de resultaten van de statistieke serie *Changing economy in Indonesia*, die een vijftien jaar geleden is geïnitieerd door wijlen Piet Creutzberg en thans wordt voortgezet onder leiding van Peter Boomgaard. De 'modellenbouwers' zijn ook vertegenwoordigd met als extreem voorbeeld Jan T. M. van Laanen, in wiens bijdrage het er soms meer van weg heeft dat het gaat om het uitproberen van bepaalde formules dan om het eigenlijke onderwerp, namelijk de ontwikkeling van het per capita inkomen van de bevolking.

Van Laanen komt in zijn bijdrage tot de conclusie dat het inkomen per hoofd van de bevolking in Indonesië tussen 1850 en 1940 slechts zeer traag groeide (0,5% per jaar). De verklaring voor dit verschijnsel wordt elders door diverse auteurs gegeven, bijvoorbeeld door Anne Booth in

haar bijdrage over de relatie tussen export en algemene economische groei. Er was in Indonesië, ook na de beëindiging van het cultuurstelsel, sprake van een grote mate van 'drainage' door het overmaken van winsten en andere betalingen naar het moederland. Angus Maddison laat in zijn bijdrage over het Nederlandse inkomen in en van Indonesië zien, dat in deze eeuw de Engelsen uit India relatief veel minder overmaakten (circa 2% van het Indiase BNP) dan de Nederlanders uit Indonesië (circa 10% van het Indonesische BNP).

Hoe instructief dergelijke vergelijkingen ook mogen zijn, in zekere zin zijn zij ook misleidend. Evenals ieder land zijn eigen specifieke kenmerken heeft, hebben koloniale gebieden dat ook. Men denke aan factoren als omvang van de bevolking, bevolkingsdichtheid, geografische ligging, de omvang en de vorm van het landoppervlak, de aanwezigheid van delfstoffen, de kwaliteit van de *human resources* etc. etc. India met Indonesië vergelijken of Indonesië met Maleisië heeft dus iets weg van het vergelijken van een olifant met een karbouw of van een karbouw met een schaaap. De auteurs die de vergelijkingen maken, geven zich niet altijd voldoende rekenschap van deze problematiek. Dit doet overigens niets af aan het algemene oordeel: een belangwekkende bundel.

G. J. Knaap

W. H. P. M. van Hooff, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus. De Nederlandse machinenijverheid 1825-1924. Een historische bedrijfstakverkenning* (Dissertatie Technische universiteit Eindhoven, NEHA series III; Amsterdam: NEHA, 1990, x + 360 blz., f65,-, ISBN 90 71617 22 x).

Dit boek is een technische studie over de Nederlandse machinenijverheid, van meer beschrijvende dan verklarende aard. Auteur heeft evenwel geen enkele pretentie: zijn onderzoek beoogt een overzicht te geven, is verkennend en kwalitatief van karakter en biedt een 'goede eerste handreiking' (7). Met deze gepaste bescheidenheid kan ik instemmen. De Nederlandse Vulcanus is slechts een pygmeë vergeleken met zijn mythologisch voorbeeld.

Het beeld van de industrialisatie van Nederland in de historiografie en de plaats onder andere van de machinenijverheid daarin is, ondanks verfijningen in de tijd, afkomstig van de klassieke studie van J. A. de Jonge (1968). Van Hooff geeft hierop nu een deskundig supplement, in die zin dat het hem hierbij gaat om een zo volledig mogelijk overzicht van de machinenijverheid als bedrijfstak. Van belang zijn de beschouwingen over plaats en ontwikkeling van de techniek in deze industriële sector en — in mindere mate — over de relatie tussen de machinenijverheid en de industrialisatie van het land.

Definiëring, begrenzing, bronnenmateriaal en methode van het onderzoek worden helder uiteengezet alsmede de historische ontwikkeling van de bedrijfstak. In het bijzonder schenkt auteur aandacht aan organisatie en techniek van de productie, inrichting en voorzieningen van afzonderlijke ondernemingen, opleiding en onderzoek, kwaliteit van het personeel en aan de financiële structuur van de bedrijfstak. Er is veel werk verzet en het resultaat ervan kan voorzeker gebruikt worden als manueel voor technisch historici die geïnteresseerd zijn in het 'rijk van de Nederlandse Vulcanus'.

Het boek mist verklarende kracht en meeslepende betogen, al is dat de auteur niet euvel te duiden. Het is een gortdroge, gedegen studie en lijkt op het beschreven object: 'ijzer en staal: taai en bewerkelijk materiaal. De geschiedschrijving van de bedrijfstak lijkt daarbij even moeilijk als de verwerking van het metaal op de werkvloer' (v). In onderdelen sleept het verhaal zich al te lang voort met daarbij tegenstrijdige constatering. Waar op pagina 191 het aandeel